

Het Medemblikker Tolhuis; de ooit zo markante voorpost van onze stad

Vele Medemblikkers kunnen zich het Medemblikker Tolhuis nog herinneren. Op de hoek van de Streekweg en de Tolweg in Hoogkarspel stond sedert 1729 het in opdracht van het gemeentebestuur van Medemblik gebouwde Tolhuis. Deze uitspanning werd in 1973 jammer genoeg geheel door brand verwoest. Maar wat is het verhaal achter dit gebouw en waarom richtte het stadsbestuur een gebouw op buiten haar eigen stadsgrens? En wie waren die betrokken stadbestuurders? In onderstaand artikel wordt een en ander uit de doeken gedaan.¹

Aanleg van de Medemblikker Tolweg

Op 20 oktober 1724 verkreeg het stadsbestuur van Medemblik van de Gecommitteerde Raden van Holland en West-Friesland het octrooi om tussen de Zwaagdijk en Hoogkarspel een tolweg aan te leggen. De noodzaak van deze weg was niet zozeer ingegeven door verkeerskundige of economische motieven. Veeleer lag de nadruk op het verbeteren van de verbindingen richting Hoorn en Enkhuizen voor de bestuurders en ambtenaren van Medemblik ten behoeve van hun dienstreizen in de regio.

Ter bestrijding van de kosten van aanleg, beheer en onderhoud had Medemblik in haar verzoek gepleit voor het heffen van tol. Een gebruikelijke gang van zaken in die tijd bij het verbeteren van weg- of waterinfrastructuur. In de verwachting klachten en conflicten over toltarieven (een veelvoorkomend verschijnsel in die tijd) voor te zijn, besloot het college van de Gecommitteerde Raden van Holland en West-Friesland wel de tarieven in het octrooi gelijk maar vast te leggen.

Dat week af van de wens van Medemblik. De stad had namelijk in het verzoekschrift bepleit om de bevoegdheid van de tariefstelling bij het stadsbestuur te leggen.

Enkhuizen had ook zo haar wensen bij de aanleg van de tolweg. Kort na het op 14 april 1724 formeel ingediende aanlegverzoek verlangde de Haringstad een tegenprestatie van Medemblik voor haar steun in het college van de Gecommitteerde Raden.

Daartoe sloot Enkhuizen met de burgemeesters van Medemblik in mei 1724 een overeenkomst over een eeuwigdurende vrijstelling van tol voor de inwoners van de Haringstad. Pas in 1821 komt deze oude vrijstelling weer boven water bij een conflict over de vaststelling van nieuwe toltarieven en diende de vrijstelling, zoals verderop zal blijken, toch wat anders beschouwd worden.

Na het positieve besluit in oktober 1724 werd de aanleg door het Medemblikker stadsbestuur zeer voortvarend aangepakt, te beginnen met de grondverwerving. Immers, het wegtracé was gesitueerd op particuliere gronden die voor agrarische doeleinden in gebruik waren.

De verwervingskosten waren in het verzoekschrift als hoog ingeschat en bleken in de praktijk ook zo uit te pakken. Wellicht was van enige prijsopdriving sprake omdat Medemblik niet de beschikking had over een onteigeningstitel. In totaal heeft Medemblik 1.785 roede² grond verworven voor een totaalprijs van f 1520,-³.

Afb. 1: De Nieuwe Schulp Weg na Medemblik op een kaart van Govert Oostwoud uit 1743.

In een later gemaakte grondprijsanalyse is vastgesteld dat Medemblik een grondprijs betaalde die twee tot vier zo hoog lag als de agrarische verkeerswaarde. Maar de onderhandelingen met de grondeigenaren liepen kennelijk voorspoedig omdat al op 23 januari 1725 het transport van de benodigde gronden kon plaatsvinden voor de schepenen van Grootebroek.

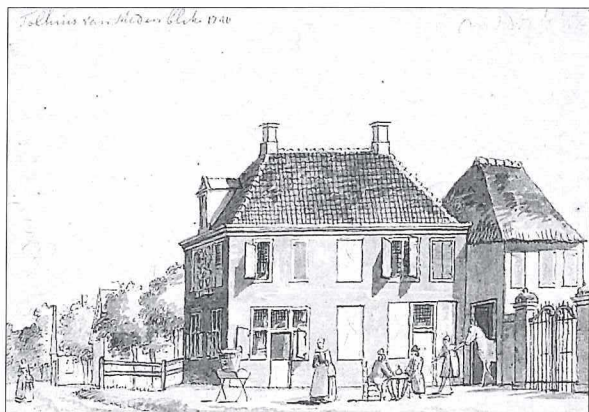
Met de verworven gronden kon de daadwerkelijke aanleg starten. De weg kreeg een lengte van 1.200 meter en de wegbreedte bedroeg een kleine 4 meter. In een aangebracht cunet (*uitgraving*) werd een puinfundering gestort waarop vervolgens een deklaag van schelpen werd aangebracht. Daar is de naam 'Schulpweg' van afgeleid. De werkzaamheden konden al in 1725 worden afgerond waarna openstelling van de Tolweg een feit was.

Het Tolhek

Met het verleende octrooi om de weg te mogen aanleggen, verkreeg de stad dus ook het recht om tol te heffen. De tol werd vanaf het begin geïnd aan de Hoogkarspelse kant van de tolweg vanuit een bestaand pand. Dit vervallen pand werd door Medemblik gehuurd van de regenten van Hoogkarspel. Op 28 mei 1729 besloot de vroedschap van Medemblik echter om een nieuw Tolhuis op te richten. Het oude pand, dat eerst als Tolhuis fungeerde, werd later (1731) aan Medemblik verkocht, waarna dit werd weer doorverkocht aan een particulier.

De tol werd overigens niet zelf door het stadsbestuur geïnd. Het was toentertijd al heel lang de gewoonte, dat het recht van tol werd verpacht aan de hoogste bieder. Deze bieder verwierf het recht om de tol te innen inclusief het recht om de naastgelegen herberg/uitspanning uit te baten. Deze situatie heeft tot 1879 bestaan. Toen kwam de weg in eigendom en beheer bij het Ambacht van Westfriesland, genaamd Drechterland. De voorloper van het Waterschap West-Friesland.

Hoewel er van de allereerste beginsituatie geen afbeeldingen bestaan, zal er ongetwijfeld een hek of slagboom aanwezig zijn geweest om ongehinderde en vooral onbetaalde doorgang te voorkomen.

Afb. 2: Het Tolhuis omstreeks 1740 afgebeeld door Hendrik de Winter.

Vandaar de naam tolhek. Op de oudst bekende afbeelding uit 1740 is het hele ensemble van Tolhuis en uitspanning, paardenstal en tolhek te zien (zie afbeelding 2). Kijken we 229 jaar later naar het gebouw (zie afbeelding 2a), dan herkennen we in het exterieur nog overduidelijk het oorspronkelijke gebouw.

Afb. 2a: Het Medemblikker Tolhuis in 1969, vier jaar voor de brand.

Vrijstellingen van tol

Zoals tegenwoordig allerlei regelingen ook tal van uitzonderingen bevatten, was dat ook het geval met het Medemblikker tol. Omdat het motief voor de aanleg van de tolweg in het verzoekschrift expliciet was gemotiveerd vanuit een bestuurlijk perspectief - de Medemblikker regenten en overheidsdienaren waren geholpen met deze verbinding voor hun dienstreizen - was het logisch dat in de openbare verpachtingen deze groep van tol was vrijgesteld. Behalve de 'heren van de regering van Medemblik en hun bedienden', betrof het selecte gezelschap van tolvrije passanten ook het stadsbestuur van Enkhuizen en de dijkgraven van Drechterland, de Vier Noorder Koggen en het Geestmerambacht.

De in 1724 met Enkhuizen gesloten overeenkomst betreffende een tolvrij gebruik van de weg moet daarom zo geïnterpreteerd zijn, dat de vrijstelling alleen bestuurders en ambtenaren van Enkhuizen betrof. Verder waren degenen vrijgesteld van tol, die in de herfst de koe- en varkensmarkt in Medemblik bezochten en in de zomer de kaasmarkt. De pachter kreeg voor deze inkomensderving van het stadsbestuur een korting van f 60,- op de pacht.

Het nieuwe Tolhuis

Het in 1729 opgerichte nieuwe Tolhuis moet de entree naar de tolweg op een opvallende manier hebben gemarkeerd. Het geheel bestond uit een statig pand dat verschillende functies vervulde: tolhuis, herberg/logement, vergaderlocatie, woonhuis van de pachter en stal/uitspanning. Op het schilderij van de onbekende schilder A.F. Kok (zie afbeelding 3) is het gehele ensemble inclusief poort/hek mooi afgebeeld.

Afb.3: Het in 1729 nieuw gebouwde Tolhuis incl. gevelsteen op een schilderij van A.F. Kok uit 1843.

Behalve de compositie van de gebouwde omgeving, geeft de schilder ook mooi weer voor welke passages de Tolweg werd gebruikt: individuele wandelaars, agrarisch gebruiksverkeer en personenvervoer met behulp van getrokken rytuigen.

Eén van de opvallende zaken aan het Tolhuis betrof de forse stichtings- of gevelsteen, die in de zuidgevel was aangebracht. Stichtings- en/of gevelstenen kwamen in de loop van de 16e eeuw langzaam maar zeker in de mode. Meestal bevatten de stenen een emblematische voorstelling in reliëf. Het doel was het gebouw een eigen, herkenbare identiteit te geven. In de gebouwde omgeving van destijds, waar kadaster, straatnamen en straatnummers ontbraken, hadden de stenen, naast een decoratief doel, dus ook een praktische betekenis. Men kon er gemakkelijk gebouwen mee aanduiden. Veelal werden de gevelstenen in natuursteen uitgevoerd, al dan niet voorzien van een los jaartalcartouche. Op het schilderij van A.F. Kok is de gevelsteen van het Medemblicker Tolhuis duidelijk zichtbaar.

Op een foto uit 1949 (afbeelding 4) wordt het beeld van het schilderij beter zichtbaar gemaakt en zien we, in vergelijking met de beide kozijnen, de forse omvang van deze uit twee delen bestaande gevelsteen. De omvang van de steen kan eigenlijk niet anders bedoeld zijn dan om iedere passant te imponeren en tegelijkertijd duidelijk te maken dat dit gebouw een vooruitgeschoven post betrof van de stad Medemblik.

Afb.4: De forse gevelsteen op de zuidgevel van het Medemblicker Tolhuis (1949).

Welke namen van Medemblicker bestuurders kleven aan het Tolhuis?

De vroedschap (raad) van Medemblik besliste feitelijk over inzet van publieke middelen en dus ook over projecten. In Medemblik werd uit de vroedschap een drietal burgemeesters gekozen, die feitelijk het dagelijks bestuur vormden en voorstellen aan de raad presenteerden. Die burgemeesters kwamen uit typisch invloedrijke regentenfamilies, die vaak al heel lang bestuurlijke functies vervulden.

Aan het bouwbesluit en de oplevering van het nieuwe tolhuis in 1729 zijn de namen van drie burgemeesters verbonden: Hendrik Brouwer, Jacob Spiegelmaker en Simon Maars. De namen van deze drie bestuurders alsmede hun familiewapens hebben de heren laten vereeuwigen in de gevelsteen. De originele steen is na de brand in 1973 van het tolhuis gerestaureerd en aangebracht in de gevel van het Zuiderzeemuseum aan de Wierdijk in Enkhuizen.⁴ (zie afbeelding 5).

Afb. 5: De originele gevelsteen zoals destijds was ingemetseld in het nieuwe Tolhuis in 1729 en na de restauratie is aangebracht op de gevel van het Zuiderzeemuseum.

Wat weten we over de achtergronden van de drie burgemeesters?

Hendrik Brouwer (1678-1740)

Hendrik is een zoon van Nicolaas Brouwer. Eén van de meeste vooraanstaande Medemblicker stadsbestuurders uit de 17e eeuw. Nicolaas was een in Leiden gepromoveerde jurist en heeft tot zijn overlijden in 1700 veel verschillende functies bekleed in het openbaar en waterschapsbestuur. Hendrik Brouwer stamt dus uit een regentenfamilie⁵, die al decennia lang deelnam aan het stadsbestuur en was met zijn 51 jaar in 1729 duidelijk de nestor in de vroedschap. Hij is vanaf het begin betrokken geweest bij het Tolwegproject.

Het kan geen toeval zijn dat op de gevelsteen en direct onder het gemeentewapen zijn familiewapen⁶ centraal is gekomen en net wat hoger is geplaatst dan die van zijn collega-vroedschapsleden. Hij moet, evenals zijn vader, een bestuurder geweest zijn met de nodige statuur en gezag. In de periode 1713-1740 is hij twaalf keer burgemeester van Medemblik geweest.

Daarnaast bekleedde hij zeven keer de functie van gecommiteerde in de admiraliteit. Hendrik Brouwer combineerde later de functie van burgemeester met die van hoofd Officier in Medemblik. Die laatste functie had veel overeenkomsten met de Officier van Justitie van nu.

En wat zegt het familiewapen ons, dat overigens ook te zien is op één van de gebrandschilderde ramen van de Bonifaciuskerk? De lis zou conform de heraldiek eerlijkheid uitstralen en de twee klavertjes boven de keper in het wapen zouden staan voor groei en vruchtbaarheid. Daarentegen wordt het ook vaak in verband gebracht met weidegrondbezit.

Jacob Spiegelmaker (1693-1759)

Deze bestuurder was ook een representant van de lokale regentenklasse. Het familievermogen is hoogst waarschijnlijk uit de houthandel verkregen. Jacob en zijn broer Dirk, beiden actief in bestuurlijke functies, zijn ongehuwd gebleven en daardoor stierf het Medemblicker regentengeslacht Spiegelmaker uit.

Jacob Spiegelmaker was ook een echte bestuurder, gegeven de vele functies die hij heeft uitgeoefend. Behalve dat hij acht keer burgemeester is geweest heeft hij ook vijf termijnen zitting gehad in Gecommitteerde Raden van Holland in het Noorderkwartier. Verder heeft hij ook de functie bekleed van hoofd officier, Koggemeester en Baljuw en in 1744 Dijkgraaf van de Vier Noorder Koggen. De kruisboog in het familiewapen lijkt, volgens de heraldische wapenkunde, te verwijzen naar een relatie met de schutterrij.

Mr./dr. Simon Maars (1695-1746)

De vroedschap werd in 1729 gecompleteerd door Simon Maars. Hij was, met zijn 31 jaar in 1729 en een titel voor zijn naam, duidelijk de intellectueel van de vroedschap. Maars moet van goede huize zijn geweest omdat hij in Leiden rechten had gestuurd en daarin in 1717 zelfs de doctorstitel had behaald. Maar qua hiërarchie stond hij wellicht wat lager op de bestuurlijke ladder dan Brouwer en Spiegelmaker. De achtergrond van zijn familie blijft echter wat onduidelijk. Wel had de vrouw van Maars een schoonzus met de naam Brouwer.

Blijkens een uitspraak van het Hof van Holland in 1724 was Simon Maars in dat jaar al lid van de schepenbank geweest in Medemblik. Hij zou zeven keer het ambt van burgemeester bekleden en vier keer Rekenmeester en twee keer lid van de Gecommitteerden Raden zijn. Ook zou hij later toetreden tot het waterschapsbestuur van de Vier Noorder Koggen. Verder duikt zijn naam in de archieven nogal eens op als advocaat/jurist in juridische geschillen en bij erfkwesties en boedelverdelingen.

Het familiewapen bestaat op het schild uit twee rozen en twee griffioenen.

De roos staat vaak voor geheimhouding en zou passend zijn bij het beroep van jurist/advocaat. Als heraldisch symbool staat de griffioen voor: macht, strijkracht en standvastigheid.

Tot slot

Op enkele jaren na heeft bijna 250 jaar lang een prominent gebouw aan het begin van de Medemblicker Tolweg in Hoogkarspel bestaan. Deze voorpost van de stad Medemblick werd in 1973 jaar geheel door brand verwoest. Al wat herinnert aan het gebouw is de gerestaureerde gevelsteen, die helaas niet in Medemblick maar in Enkhuizen valt te bewonderen. Of de drie trotse burgemeesters uit 1729 daar blij mee zullen zijn geweest valt zeer te betwijfelen.

Ad Kamma
Hoogkarspel, april 2019

Geraadpleegde bronnen

F. Beerepoot, *'De Tolweg en het Medemblicker Tolhuis'*, Jaarboek 2009, Stichting Historisch Hoogkarspel-Westwoud, Hoogkarspel, 2009, 7-18.

P. Brieffies, *'De Tolweg in Hoogkarspel'*, Westfrieslands Oud&Nieuw, 63^e bundel Historisch Genootschap "Oud West-Friesland", Hoorn, 1996, 34-53.

K.W.J.M. Bossaers, *'Van kintsbeen aan ten staatskunde opgewassen'*, Bestuur en bestuurders van het Noorderkwartier in de achttiende eeuw, Hollandse Historische Reeks, 25, Den Haag, 1996.

K.W.J.M. Bossaers, *'Medemblicker magistraten: 1700-1795'*, Westfrieslands Oud&Nieuw, 59e bundel Historisch Genootschap "Oud West-Friesland", Hoorn, 1992, 94-100.

P.W. de Lange, *'Medemblicker magistraten, 1572-1699'*, Gens Nostra, jaargang 16, Amsterdam, 1961, 59-67.

P.W. de Lange, *'De ontwikkeling van een oligarchische regeringsvorm in een Westfriese stad. Medemblick, 1289 1699'*, Hollandse Studiën, jaargang 3, Den Haag-Haarlem, 1972, 119-146.

T. Postma, *'Wapens van Enkhuizen'*, Grootebroek, 2011.

J. Zwaan, *'Kroniek van Medemblick'*, Medemblick, 2012.

Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Amsterdam

Repertorium van ambtsdragers en ambtenaren 1428-1861 via:

<http://resources.huygens.knaw.nl/repertorium-ambtsdragersambtenaren1428-1861>

NA - Nationaal Archief, Den Haag
Archief Hof van Holland; Rekest en mandement.

NHA - Noord-Hollands Archief, Haarlem
Beeldbank: <https://hdl.handle.net/21.12102/6210cb1e-fb8f-11df-9e4d-523bc2e286e2>

WFA - Westfries Archief, Hoorn
Oud Archief Medemblick, inv.nr. 1591.

RAA - Regionaal Archief, Alkmaar
Archief en collectie J. Belonje, 1904-1980, inv.nr. 0683.

Universiteitsbibliotheek Leiden
<https://catalogue.leidenuniv.nl/>

Herkomst afbeeldingen:

Westfries Archief, Hoorn: 1.

Noord-Hollands Archief, Haarlem: 2

Westfries Genootschap, Hoorn: 3.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort: 2a, 4, 6 en 7.

Stichting Historisch Hoogkarspel-Westwoud, Hoogkarspel: 5.

- 1 Zie voor meer details het in 1996 door Pim Brieffies verschenen artikel over de Tolweg in Westfrieslands Oud en Nieuw.
- 2 Een roede komt ongeveer overeen met 14/15 m² grond.
- 3 In 1729 kwamen daar de bouwkosten van het nieuwe Tolhuis bovenop.
- 4 Zeer waarschijnlijk heeft de sloper van het door brand verwoeste Tolhuis (Fa. Molenaar uit Hoogkarspel) de gevelsteen destijds via een persoonlijke relatie aan het museum aangeboden, aldus F. Beerepoot uit Hoogkarspel. Het museum heeft naar zijn zeggen nooit openheid van zaken willen geven over de herkomst van de gevelsteen.
- 5 J. Belonje heeft indertijd ook veel nasporingen gedaan naar deze familie. Zij aantekeningen zijn bewaard gebleven en in het Regionaal Archief te Alkmaar ondergebracht.
- 6 Het nemen van een familiewapen wordt na de reformatie van 1580 erg populair onder de nieuwe aangetreden protestantse bestuurselite. Het hebben van een familiewapen was allesbehalve functioneel. Eerder was het een statussymbool om het aanzien van de familie in de maatschappelijke elite mee tot uitdrukking te brengen.

**De „REX”-
INMAAKGLAZEN**

zijn in 3 jaar **10 maal** met goud bekroond.
Zij zijn de inmaakglazen bij uitnemendheid.

PRIJZEN der glazen	1/4	1/2	3/4	1	1 1/2	2 L.
per stuk	35 ct.	40 ct.	44 ct.	48 ct.	65 ct.	70 ct.

Komt zien en neemt proef. - Prospectussen gratis.

JOH. GEUSEBROEK,
Medemblick, Bagijnbof 129.